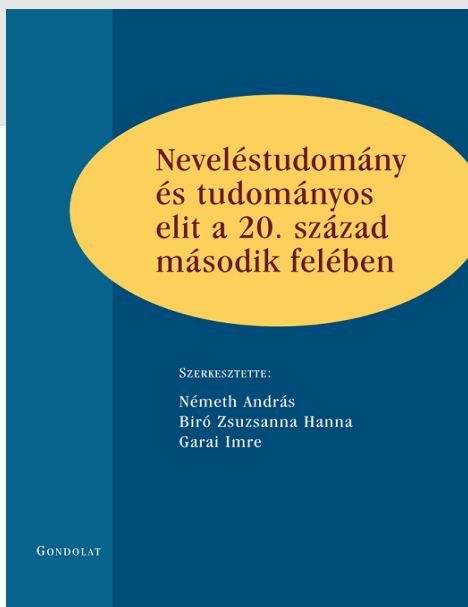

Neveléstudományi elit a szocialista korszakban

Darvai Tibor*

Németh András, Biró Zsuzsanna Hanna és Garai Imre (2015, szerk.): *Neveléstudomány és tudományos elit a 20. század második felében*. Gondolat Kiadó. Budapest.

2015-ben jelent meg az ELTE neveléstörténeti kutatócsoportjának újabb kötete,¹ amely alapvetően a magyar neveléstudományi elit történeti-szociológiai jellemzőit vizsgálja a Rákosi- és Kádár-korszakban. Könyvük két részre oszlik. Az első részben a tudományelméleti és módszertani írások lettek összegyűjtve. Találhatunk itt *Németh Andrástól* nemzetközi és hazai neveléstudományt elemző tudományelméleti írást, *Szabó Zoltán Andrástól* a napjainkban igen népszerű hálózatelemélet és az oktatástörténeti kutatások összekapcsolásának lehetőségeit vizsgáló kutatást, *Anna Hiltól* és *Anna Strissertől* a pedagógiai lexikonok tudománytörténeti felhasználásáról írásművet és *Lucien Cribleztől* a svájci oktatási reformról is tanulmányt. A kötet második felében található tanulmányok foglalkoznak a magyar szoci-

alista korszak neveléstudományi elitjével. A recenzió ezeket a tanulmányokat mutatja be kötetben szereplő sorrendjük szerint.

Garai Imre kutatásában a felsőoktatás szocialista átalakításának történetét értelmezi a Rákosi-korszak elején, 1948 és 1951 között. A tanulmány levéltári forrásokon alapul, s a mélyebb interpretáció okán *Ladányi Andor* és *Sáska Géza* kutatásai kerültek beemelésre. *Garai* kutatásából megtudható, hogy a felsőoktatási és az akadémiai szféra szocialista alapon történő megszervezése nem írható le a különböző oktatáspolitikai és gazdasági érdekcsoportok beazonosítása és érdekeik feltárása nélkül. A rivális csoportok konfliktusát jól mutatja be a tanulmányban is kiemelt szimptomatikus példa, mely akörül forgott, hogy a VKM szerint nehezen volt tartható az az elképzelés, hogy az 1950/1951-es tanévtől indult volna egy földrajz szak a bölcsészkaron, és ezzel párhuzamosan az újonnan alapított természettudományi karon is.

Sáska Géza kristálytisztá logikával mutatja be, hogy az ötvenes évek – ebben a kutatásban az ötvenes évek az 1950-es oktatáspolitikai határozattól 1957-ig tart – politikai változásai hogyan képződtek le a szocialista neveléstudomány elitjében. *Sáska* módszertanában először azonosítja a neveléstudományi csoportokat – anti-sztálinisták vs. sztálinisták – s ezek megnyilvánulásait, érdekellentéteit értelmezi az oktatáspolitikai változások – 1950, 1953, 1955, 1956, 1957 – tükrében. *Sáska* kutatása szerint 1956 után a neveléstudomány számára a helyes szocialista irányt, amely egyben anti-sztálinista, de leginkább revizionista ellenes volt, a sztálinista marxista pedagógia megalapítói (többek között *Ágoston György*, *Nagy Sándor*, *Szarka József*) képviselték. Itt meg kell jegyeznünk, hogy *Sáska Géza* nem fejt ki, csak utal arra, hogy 1956 után a szovjet mintát követve a korábban száműzött lélektan a szocialista neveléstudomány részévé vált. Ennek szellemében jelent meg a Pedagógiai Szemle 1957-es júliusi, első számában – ez volt a folyóirat első száma az 1956-os forradalmat követően – a be-

* A Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje. E-mail: darvai.tibor@gmail.com

1. Korábbi kötetük 2009-ben jelent meg A magyar neveléstudomány a XX. század második felében címmel.

szédes című „Sokréttűen és alaposan tanulmányozzuk a gyermeket” tanulmány, amely a Szovjetszkaja Pedagógika 1956-os szerkesztőségi cikkének a fordítása volt (*Sokréttűen*, 1957). Az új irányvonalnak megfelelően Nagy Sándor füredi-vitás cikkében már beismerte, hogy a szocialista neveléstudomány nem használta fel a kellőképpen a lélektan és a neveléslélektan eredményeit (*Nagy*, 1958). Ami azt is jelenti, hogy azok rehabilitálták a lélektan – természetesen ez a lélektan csak a pedagógia fennhatósága alatt létezhetett –, akik korábban támogatták annak száműzését.

Szabolcs Éva és *Golnhofer Erzsébet* tanulmánya a magyar pedológia perének szimbolikus alakjának – *Lázár György*nek – a kapcsolati hálóját tárja fel a hálózat kutatás módszerével. A szerzőpáros ezzel a lépéssel a hagyományos oktatástörténeti módszerek felől az új metodológiák felé nyit. A neveléstudományon belül e módszertani társítást értelmezhetjük a hagyomány és a megújulás metaforájával is. Lényegében kutatásuk során a történeti források elemzését bővíti ki a hálózat kutatás modelljével. Azonban a tanulmányból úgy tűnik – ha a recensens jól értelmezte –, hogy a kapcsolatháló-elemzés csak segíteni tud a kutatásban, az értelmezés keretét kibővítheti, azonban a fő értelmező erő a kutatás történeti – forrás alapú – jellegéből adódik. A hálózatelemzés csak segíteni tud, de nem képes – és talán nem is alkalmas arra –, hogy a történeti kutatás jellegéből a történeti megközelítés helyét átvegye, vagy azt csökkentse. Vagyis egy oktatástörténeti kutatásban az oktatástörténeti megközelítésnek kell dominánssá válni, és a szerzőpáros kutatásában is ez a meghatározó. Kutatásuk végén erre az eredményre jutottak a kutatók is.

Ha az új módszertanon túltekintünk, és a kutatás eredményeit nézzük, akkor az válik láthatóvá, hogy *Lázár György* esetében – és a korszakban nemcsak nála – a baráti, szakmai és politikai kapcsolatok teljesen egybeesnek és ezek a szociológiai determinánsok határozták meg *Lázár* társadalmi cselekvéseit. 1945-öt, vagy inkább 1948-at követően az új neveléstudományi elit rekrutálódásának esetében ez a kapcsolatháló rendszerjellegűnek mondható. Az ilyen mértékű összefonódások áldásosak is lehetnek az egyén karrierjét tekintve, azonban a politikai kurzusok gyors változásával e kapcsolatok negatív jellege erősödött fel. *Lázár György* életútja jól mutatja ezt a változó tendenciát. Ami makroszinten a politika és az oktatás területén végbement – a politika uralma a pedagógia felett – az tükröződött le a mikroszintre is. *Lázár György* életútja ezt a folyamatot világítja meg.

Breznysnyánszky László a debreceni egyetem pedagógia oktatóinak rekrutációját vizsgálta az 1940 és 1970 közötti időszakot fókuszba állító funkcionista jellegű kutatásában. A kutatás eredményei szerint, habár rövidebb időszakokra volt megszakítottság a katedra életében, például a kétéves intermezzo *Karácsony Sándor* és *Jausz Béla* tanszékvezetői munkássága között, a kontinuitás a fő jellemzője a tanszék életének a vizsgált időszakban. A recensens meglátása szerint *Breznysnyánszky* kutatásának legnagyobb ereje abban rejlik, hogy segít értelmezni az oktatáspolitikában mozgó debreceni neveléstudományi oktatók szakmai-politikai nézeteit és ideológiáit.² Azonban meg kell jegyezni, hogy valószínűleg elírás történhetett *Kelemen László* esetében, mert *Kelemen* kandidátusi címét nem 1964-ben, hanem 1957-ben szerezte meg (*Almanach*, 1967. 479.).

Karády Viktor tanulmányában a szocialista korszakban a szovjet minta alapján kialakult kandidátusok és akadémiai doktorok rendszerét „bourdieu-i értelemben vett „tudományos államnemességként” értelmezi” (264. o.). Illetve *Karády* a szocialista korszak nem kanonizált elitjének mintázatát az ellen-elit jelenség segítségével értelmezi. Az ellen-elit jelenség egyik típusa a kommunista típusú diktatúrákban alakult ki Közép- és Kelet-Európában, így Magyarországon is. Ennek lényege, hogy a tudásmonopólium tiltott, megtűrt és támogatott rendszerét elszenvedők rétege ellen-elit csoportokat hozott létre. Ilyenek voltak a Kádár-korszakban a titkos „repülő egye-

2. A debreceni oktatók oktatáspolitikai mozgólódásairól lásd még Pénzes (2010).

temi” kurzusokat szervező, a samizdat kiadványok népszerűsítését és más tevékenységeket (pl. külföldi publikációk becsempészése az országba) is vállaló ellen-elit csoportok.

A szerkesztett kötet jó szívvel ajánlható nemcsak az oktatástörténeti kutatásokkal foglalkozó szakembereknek, hanem az új módszertanok iránt fogékony kutatóknak is. Ugyanakkor a kötet írásai azt üzenik az olvasó – jelen esetben a recenzens számára –, hogy a hagyományos neveléstörténeti metodológiák mégis alkalmasabbak az oktatás és politika összefüggéseinek feltárására. A tanulmányok akár kiindulási alapot is adhatnak egy olyan későbbi monográfia számára, amely a Kádár-korszak oktatási rendszerének szintézisét nyújtja.

Szakirodalom

---

1. *A Magyar Tudományos Akadémia Almanachja 1967.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
2. Nagy Sándor (1958): A neveléstudomány mai helyzetéről. *Társadalmi Szemle.* 4. 68–81.
3. Péntes Dávid (2010): A Debreceni Egyetem Pedagógiai Tanszékének részvétele az országos pedagógiai (köz)életben az ötvenes évek első felében. In: Pete László (szerk.) *Juvenilia III: Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 260–283. URL: <http://mek.oszk.hu/12100/12170/> Utolsó letöltés: 2016. augusztus 15.
4. Sokrétűen és alaposan tanulmányozzuk a gyermeket. 1957. *Pedagógiai Szemle.* 1. 8–14.